

Vytautas Landsbergis – Lietuvos politikas, visuomenės veikėjas, meno, muzikos ir kultūros istorikas, išleidęs apie 30 knygų, kuriose iš pradžių daugiausiai gvildeno M. K. Čiurlionio kūrybą, o vėlesniais metais – Lietuvos ir tarptautinius politinius klausimus. Autorius gimė 1932 m. spalio 18 d. Kaune. Gimtajame mieste baigė vidurinę ir J. Gruodžio muzikos mokyklą. 1950 m. įstojo į Valstybinę konservatoriją Vilniuje, ją baigė 1955 m. ir ligi šiol gyvena Lietuvos sostinėje. Norvegų taikos premijos pagrindu jis įsteigė Vytauto Landsbergio fondą – labdarinę organizaciją, kuri rūpinasi vaikų invalidų globa, jų gydymu ir jaunų menininkų parama. Vytautui Landsbergiui suteiktas ne vieno Europos ir JAV universitetų garbės daktaro vardas. 2003–2004 m. Vytautas Landsbergis buvo Europos Parlamento stebėtojas, o nuo 2004 m. gegužės 1 d. – Europos Parlamento narys.

Baltijos jūra

— VYTAUTAS LANDSBERGIS

Senosios rytinių pakrančių gentys davė jūrai Baltijos vardą, ir jis grįžo joms atgal rikošetu. Aisčiai tapo baltais. O vardas susijęs, be abejo, su vaizdu ir būdvardžiu. Sidabrinė, pilka, baltai putota ir skalaujanti baltus smėlio paplūdimius, ne kokias tamsias šiaurės uolas, tiesiog šviesi ir skaisti, ji nusipelnė Baltijos vardo. Toli istorijoje bei geografijoje liko Svebų jūra (Tacitus) arba Rytų jūra (tai tik vokiečiams – *Ostsee*). Baltams ji – Baltija, taip ir pasaulyje. Baltai įrašė savo adresą. Tačiau Baltijos jūra, esu įsitikinęs, turėjo ir senesnę praamžinę, aisčių protėvių vartotą, vardą. Jis buvo Jūra.

Apie šį motinos vardą mums liudija jos dukros – Jūraitės. Arba Jūratos, broliai žemačiai. Iš jų tik vieną beaptiko devynioliktame šimtmetyje Liudvikas Jucevičius, o paskui pamilo Kastytis Čiurlionis. „Nerasi geriau, negu žvejas“ – čia jo žodžiai sutiktai Palangoje nežemiškai Jūratei, kurios žemiškasis vardas buvo Sofija. Beje, šiame miestelyje ant marių krašto ilgai vis buvo Jūraitės gatvė. Tikriausiai, kalbininkų indėlis. Bet L. Jucevičius užrašė mums, be karalienės Juratos, dar kitą visų Jūros dukterų vardą: Celtyčios. Gal nepastebėjau, o gal filologai mitologai nė nebus šio vardo nagrinėję. Celtyčios, čeltyčios? – bene už to slypi kelias (celš), gal keltas, ar jos keltininkės ar keliavedės? Funkcija būtų lyg ir tokia – nusinešti visus žvejojančius Kastyčius į gelmes, tiesiog perkelti kitur.

Šiaip ar taip, užaugom ant marių krašto, o marių vardas buvo Jūra. Jeigu reikdavo įsmeninti, melstis, kreiptis – geriau viena-

skaita. Padainuoti apie jos erdves jau patogiau daugiskaita – jūrės marės. Nežvejotos ar dar kokios. M. K. Čiurlionio simfoninės poemos pavadinimas, jo ranka užrašytas – „Marės“. Tai nebe vien lietuviškos, bet pasaulio marės, kaip ir Maironiui suklupusiam prieš Šv. Mariją „prie verkiančių marių“.

Tad kas vis dėl to lietuviams yra Baltijos jūra? Ypatingas vaizdas ir jo garsai, svaigus kvapas net nebekūrenant gintaro laužų, kuriuos praktikavę senovės prūsai, erdvės šauksmas, galimas gyvenimo būdas. Beribiai toliai kompensuoja Lietuvoje neregėtų didžiųjų kalnų stoką, užtat nors bangų viršūnės snieguotos.

Be abejo, ten ir nerimas, ir kvietimas į kažkur nežinia kur „už jūrių marių, už mėlynųjų“. Archetipiniai poetiniai įvaizdžiai nuo senovinių liaudies dainų iki naujųjų laikų „žvengiančio Vyties respublikos“, kaip svajotojo kelionės laive Juozas Tysliava: „o anapus – sidabro rytojus“. Visi šie įvaizdžiai irgi reiškė pasąmoningą kompensaciją už tai, kad materialiai jūros savo istorijoje neturėjome. Virtualiai, idealiai – gal dar geriau? Žinome, kad senoji Lietuvos valstybė jūros neeksploatavo, germanų stumiama nuo jūros žiūrėjo į žemyną ir plėtėsi žemėmis. Istorijos specifika turėjo virsti ir kultūros specifika. Lietuvos dvasią formavo žemė ir ją dengiąs dangus, o ne jūra, kaip graikų. Kas tas gyvybės šaltinis, kurio prasmės nesuvokę protėviai lietuviai galėdavo ir užkapoti, nelyginant mito žaltį, žemdirbių dalgiais. Tačiau žemininkų, ne jūrininkų, dvasioje visvien glūdėjo ir nepelningos, veikiau grėsmingos jūros didžiųjų galių pažinimo ilgesys. „Man krūtinę užliek savo šalta banga / Ar tą galią suteik“, bemaž pagoniškai meldėsi Baltijos jūrai Maironis.

Galų gale lietuviai susivokė, atsigręžė į Baltiją ir jūrų keliais bendraujančią Europą. Atgimusi 20 amžiaus respublika pasirašė rankoves ir atsiėmė pajūrį. Dalį iš Kuršo, dalį su Klaipėda – iš laikinai, po Versalio, administravusių prancūzų. Švito visai kiti laikai, ir laisvės džiaugsmo šūksnis veržėsi Juozui Tysliavai iš krūtinės: „Jūrate! Nu- nešk į Norvegiją gintaro paštą!“ Atėjo didžioji egzistencinė Lietuvos permaina, jūrų valstybė ir jos kultūrinės implikacijos dar pasireišk.

Kol kas, po 50 metų naujosios nelaisvės, kai ir Baltija buvo vėl ne mūsų, tebesimaitiname Jūratės legenda ir Eglės mitu, nors ir šio

giluminė prasmė nebuvo jūra, bet žemės apvaisinimas medžiais. Iš pačių naujausių laikų įsiminė „Jūra“ – verslo kompanija, didysis okeaninės žvejybos laivynas, kuriuo lietuviai būtų galėję semtis gerovę pasaulio vandenynuose, ta proga ir plačiau apsidairydami, akis prasikrapštydami. Bet ne, sudraskė, iššvaistė, pragėrė nelyginant stepių barbarai per laukinės posovietinės privatizacijos laikotarpį.

Dabar dar turim šiek tiek žvejybos laivyno ir visai nedidelį karo laivyną, iš naujo pratinamės prie Baltijos. Vis dar yra senų kaimo žmonių, kurie kokia nors proga pirmąsyk pamato jūrą. Juk nuo amžių pakako miško ir dangaus. Jiems jūra, manau, prabyla kaip grožis ir dvasia. Bet šiaip esam paversti materialistais, o dar ir modernusis pasaulis ne kažkur kitur nužengęs šlovina pirmiausiai materialiąją naudą. Todėl net Europos Parlamente išgirdęs diskutuojant apie jūros naudą pamėginau literatūriškai apibendrinti mūsų civilizacijos dabartį.

Jūra svarbi ekonomiškai.

Dangus

irgi būna svarbus.

Mėnulis – mažai.

Nors ir mainytusi vis kitoniškai.

Žvaigždės

visai nesvarbios.

Debesys – jeigu lyja dar

jeigu barbina daržą

bet ne jų nenaudingi

skirtingi pavidalai.

Gaminti yra ypatingai

svarbu.

Nebūtinai kokią mintį.

O ar vaikščioti vakarais po du

ar jaustis pavasarį šventiškai –

palikta

nacionalinei kompetencijai.

*Vaikai
ir tu Marija –
pagelbėkit žmoniją.*

Vartotojiškas požiūris į jūrą labiau atspindi žmonijos degradaciją, negu toks pat į žemę ir miškus. Už nualintą žemę, iškirstus didžiuosius miškus Gamta atkeršija dykumomis. Jūra siunčia pavojaus pranešimus kitaip. Tai kolektyvinės banginių savižudybės, tai Ramiajame vandenyne plūduriuojanti Europos dydžio šiukšlių sala, tai dykvietės be gyvybės mūsų Baltijos dugne. Tuose dideliuose plotuose nebėra nei augmenijos, nei gyvūnijos, ir tie plotai tik plinta, nemažėja, perspėdami apie būsimą viso Baltijos dugno dykumą. Baltija miršta, ir mes tai leidžiam, padedam, kad mūsų jūra motulė greičiau numirtų. Kuo ne banginių savižudybė? Kuo ne „mirties kultūra“, apie kurią prabilo, apeliuodamas į žmonijos protą, Jonas Paulius Antrasis?

Taip nuo ekologijos grįžkime dar prie kultūros ir jūros vaidmens tautų kultūroje.

Štai antikos graikai, ir kaip juos suprato Heinrichas Heinė.

*Thalatta! Thalatta!
Sei mir gegrüßt, du ewiges Meer!
Sei mir gegrüßt zehntausendmal,
Aus jauchzendem Herzen,
Wie einst dich begrüßten
Zehntausend Griechenherzen,
Unglückbekämpfende, heimatverlangende,
Weltberühmte Griechenherzen.*

*Es wogten die Fluten,
Sie wogten und brausten,
Die Sonne goß eilig herunter
Die spielenden Rosenlichter,
Die aufgescheuchten Möwenzüge
Flatterten fort, lautschreiend,*

*Es stampften die Rosse, es klirrten die Schilde,
Und weithin erscholl es wie Siegesruf:
Thalatta! Thalatta!*

Iš eilėraščių ciklo „Šiaurės jūra“. Meergruß

O štai lietuviai, paskutiniai Europoje gamtos garbintojai, kurie į saulę, girią, paukščius, Dievą ir jūrą kreipdavosi meiliais diminytais. Taip ir į didžiąją amžiną jūrą – artimą širdžiai. Tai ypač gražu meilės dainų tautosakoje, kur jūra nušviečia ir žmonių meilę kosminiais, mitiniais atspalviais.

*Už jūrelių už marelių
nulijo, nusnigo,
su jaunuoju bernužėliu
bešnekant, bekalbant.*

Tai kitur, begalinėse tolybėse už jūros horizonto ir lijo, ir snigo, o čia mudviem tik saulė švietė.

*O tame laively
mergelė sėdėjo,
marelių putelėm
sau veidelį prausė.*

Bet kuris romantizmo ir simbolizmo dailininkas, nuo C. D. Friedricho iki M. K. Čiurlionio galėtų pamatyti čia savo paveikslą, skirtą amžinai temai. Tik štai tų nežinomų sielų, kuriose gimė liaudies dainos, niekas nepriskiria genijų rangui.

Pažvelgę į jūros veidrodį matome jame plaukiančius debesis, moduluojančių saulėlydžio spalvų muziką, saulės arba mėnulio taką į begalybę – o matom ir savo kaip žemės tautų veidą. Kai veidas darosi negražus, galbūt iš pašamonės kyla noras tą veidrodį sudaužyti.

Gali atsitikti, kad Baltijai neleisim iš lėto numirti, galime ją ir užmušti.

Galima užmušti ir šią Kuršių neriją. Tokių veiksmų numatyta pietinėje nerijos dalyje, kurią pagal Potsdamo susitarimą laikinai, ligi būsimos Taikos sutarties su Vokietija, valdo Rusija. Pasigirdo planų, kad ten bus kertami kopų miškai, nukasamos pačios kopos, statomi dideli viešbučiai. Kopakabana, pilnas iš turizmo prie mirštančiojo lovos. Bet kai gamta pajudės, jos nesustabdysi, kaip ir vandenynų lygmens kilimo.

Mažasis peilis Nerijai po kaklu – tai naftos gręžiniai, kai naujasis laukinis kapitalizmas atsisako bet kokių išankstinių garantijų kompensuoti galimą gamtos nelaimę.

Ir didžioji giljotina – daugelio milijardų investicija į „Gazpromo“ arba Rusijos-Vokietijos dujų vamzdį Baltijos dugnu. Nuo Sankt Peterburgo iki Greifswaldo. Per Suomų įlankos ypač nuodingas dugno nuosėdas, kurios kaupia sunkiųjų metalų ir kitas pramonės atliekas, o dabar bus pakeltos, kad pasklistų vandenimis. Estai atsisakė išsinuodijimo rizikos, bet suomiai sutiko nuodyti estus. Vamzdis eis toliau išilgai jūros per vokiško cheminio ginklo kapinytus. Tos bombos ir patrankų šoviniai su ipritu, dioksinu ir kitomis dovanomis liko nepanaudotos Antrajame pasauliniame kare, tai gali būti panaudotos dabar. 80.000 tonų mirties, glūdinčios metalo kevaluose, kurie jau baigia kiaurai prarūdyti ir siunčia rankas apdeginančius pranešimus. Didelė dalis tos amunicijos išbarstyta nežinomose vietose tarp Gotlando ir Latvijos – Lietuvos. Sovietų kariškiai net nepaskandino jos, kaip privalėjo, kartu su prikrautais laivais, o plačiai išbarstė. Laivus galbūt pragėrė. Netrukus tai gali sugrįžti rikošetu ir patiems Koenigsbergo – Kaliningrado pajūryje gyvenantiems rusams, ir senosioms nedidelėms rytinio kranto tautoms, kurių likimas, nelyginant antrarūšių čiabuvių genčių, juk negali sustabdyti Europos gerovės ir pažangos. Briuselyje aš jau pradėjau atvirai kalbėti apie naująjį kolonializmą pačioje Europoje. Draugai vokiečiai pyksta, bet ką darysi, kad jų šalis blogai elgiasi.

Jau laikas man išgirsti klausimą: ar mes čia susirinkom į kultūros, ar į politikos renginį?

Jūroj telpa viskas, ir svajonės, ir šiukšlės. O politika nuo kultūros visai neatskirtos. Tas pats, juk politika – kultūros dalis. Blogą

politiką sumąsto ir vykdo prastos kultūros asmenys. Jie šiuo metu gali galutinai pažeisti Baltijos jūrą, jeigu matys joje tik vandenį vamzdžiui gramzdinti ir dugne nutiesti. Vanduo su vamzdžiu, toks būtų mirusios Baltijos vardas. Aplink ją gyventų vamzdžio kultūros žmonės, pakeitę ankstesnius su virveline keramika ir fosfatinėmis trąšomis.

O pati jūra kaip kultūros veiksnys, ar jau neturi ko pasakyti žmonėms? – Turi.

Triumfuojančio materializmo epochoje mūsų jūra stoji ant mirties slenksčio, kad taptų mokytoja. Ji tiesiog išryškina klausimą, ar mums svarbu gyventi, ar svarbu gyventi čia, prie šios jūros.

Mirdama ji taptų mirtimi, ypač jei dugno žaltys arba „Gazpromo“ slibinas išties pasireikš kaip keršytojas. Gaunate, ko esate nusipelnę. Galėsite proanūkiams papasakoti, kad jų dvokiančioje baloje buvo žuvų, skraidė žuvėdros, atklysdavo net ruonių.

Alternatyva, jeigu atsilieptume į Baltijos klausimą kaip gyvybės kultūros gynėjai, būtų ginti mūsų ir proanūkių jūrą nuo primityvaus pragmatizmo ir gobšaus neatsakingumo. Kiekviena pozicija yra kultūra, vienokia arba kitokia.

Pranešimas perskaitytas 2008 m. liepos 18 d.